JAZYK A SKUTEČNOST

VILÉM FLUSSER

TRIÁDA

TRIÁDA / EDICE DELFÍN
SVAZEK PADESÁTÝ DRUHÝ

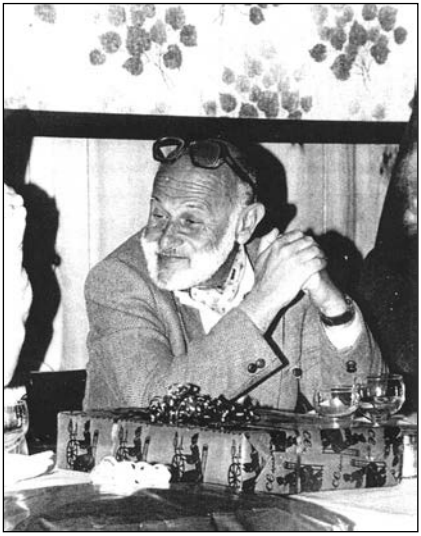

VILÉM FLUSSER

JAZYK A SKUTEČNOST

TRIÁDA 2005

PŘELOŽIL
KAREL PALEK

Příprava knihy je součástí projektu edice Paprsek
(identifikační kód DA01P01OUK028),
který nakladatelství řeší s podporou
Ministerstva kultury ČR

Kniha vychází s laskavou podporou
Ministerstva kultury ČR

© Edith Flusser, 2005
Translation & notes © Karel Palek, 2005
ISBN tištěné verze 80-86138-54-2
ISBN verze PDF 978-80-87256-59-6

UXORI DILECTISSIMAE

ÚVOD

Jednou ze základních tužeb lidského ducha, usilujícího pochopit, ovládnout a měnit svět, je objevit nějaký řád. Chaotický svět by byl nepochopitelný, neměl by žádný smysl, a bylo by tedy zbytečné chtít jej ovládat a měnit. Sama lidská existence by byla jen jedním z prvků takového chaosu, byla by bezcenná. Chaotický svět, byť i myslitelný, je proto nesnesitelný. Lidský duch ve své „vůli k moci" se zdráhá jej přijmout. Hledá v hloubi chaotických jevů nějakou strukturu, díky které by jevy, chaoticky „komplikované", mohly být „explikovány". Tato struktura musí fungovat dvojím způsobem: musí umožňovat fixaci každého jevu v rámci obecného schématu, musí tedy sloužit jako systém odkazů; a musí umožňovat vzájemnou koordinaci jevů, musí sloužit jako systém pravidel. Musí to být struktura zároveň statická i dynamická. Fixujeme-li místo daného jevu, užívajíce tak statické struktury, činíme jev uchopitelným. Spojujeme-li jev s jiným jevem tak, aby jeden byl důsledkem druhého, užívajíce tedy struktury dynamické, činíme jev pochopitelným. První úsilí, úsilí fixační, se rovná katalogizaci světa. Druhé úsilí, úsilí koordinační, se rovná hierarchizaci světa. Budeme-li úspěšní, výsledkem prvního úsilí bude katalog všech jevů, přesně vymezených vůči sobě navzájem, a výsledkem druhého úsilí bude hierarchie tříd jevů, dokonale vyvoditelných jeden z druhého. Svět se promění z chaosu v kosmos. Budeme moci prohlásit, že svět, který se „jeví" chaotickým, je „ve skutečnosti" uspořádaný. Anebo, že existuje chaotický svět „jevový" a uspořádaný svět „skutečný". Jelikož tato struktura „skutečnosti", nebo lépe, tato struktura, která je „skutečnos-

tí“, nebyla ještě plně objevena, jelikož naše katalogy a klasifikace jsou ještě nedokonalé, můžeme zatím jen s jistou dávkou optimismu říci, že lidský duch postupuje od „jevu“ ke „skutečnosti“.

Toto optimistické tvrzení je v souladu s dědictvím, které nám odkázali Řekové. Byli to oni, kdo nás naučili, že v jevech (fenoménech) můžeme spatřit to, co se skrze ně projevuje (*ta onta*). Co se takto projevuje (*onta*), je pochopitelné (jsou to *noumena*). Objevit ve fenoménech *noumena* rovná se odhalit pravdu (*alétheia*). Filosofie, náboženství, věda a umění jsou metody, jimiž se lidský duch snaží proniknout skrze jevy až ke skutečnosti a objevit pravdu. Toto úsilí zahrnuje tedy celou oblast lidské kultury. Ty kultury, které se neodvozují od Řeků, vyvíjejí stejné úsilí, jenom je formulují odlišným způsobem.

Navzdory své starobylosti a obrovské šíři je toto úsilí nicméně vystaveno vážným námitkám, které od věků zaznívají jako doprovodné téma v symfonii lidské kultury. Jsou to námitky různého řádu, ale můžeme v nich zhruba rozlišit tři typy: námitky, které popírají schopnost lidského ducha proniknout k tomu, co se jeví (skepticismus), ty, které popírají „skutečnost“ (nihilismus), a ty, které tvrdí, že je nemožné vyjádřit a sdělit, k čemu jsme pronikli (mysticismus). Námitky prvního typu lze označit jako „námitky epistemologické“, námitky druhého typu jako „ontologické“ a třetí typ jako „námitky náboženské“. Třebaže přicházejí z různých stran, každý z těchto typů námitek ohrožuje kulturu v samých základech, uvádí ji v nebezpečí pádu do chaosu. A protože chaos je nesnesitelný, jsou tyto námitky prakticky nepřijatelné. Epistemologický skepticismus, ontologický nihilismus a náboženský mysticismus jsou v praxi neudržitelná učení; vyvrací je už samo pokračování života, totiž naše zkušenost poznání, naše prožívání skutečnosti a sdělitelného objevování pravdy. Jsou to vratké pozice, jež mohou na chvíli zaujmout osamocení duchové. Toto praktické vyvrácení však neumenšuje teoretickou životnost vznesených námitek. Pouhá možnost těchto námitek stahuje veškeré úsilí ducha, a tedy veškerou kulturu, do klimatu povrchního pragmatismu, frustrace a neautentičnosti.

Z tohoto klimatu pro nás není úniku. Je však možné mu vzdorovat, otužit se a přesevše v něm žít. Tato možnost spočívá v tom, že si uvědomíme, o co nám při hledání oné struktury vlastně jde. Budeme-li vědět, oč usilujeme, když hledáme „poznání“, „skutečnost“, „pravdu“, a budeme-li to vědět co možná nejjasnějším způsobem, pak ony artikulované námitky skeptiků a nihilistů i němá námitka mysticismu ztratí svou terorizující moc a stanou se snesitelnými. Zjistíme, že „poznání“, „skutečnost“ a „pravda“, které tyto námitky údajně popírají, nejsou tím, co hledáme. Zjistíme, že struktura, kterou se snažíme objevit, byť i méně vznešená a skromnější, než se nám na počátku mohlo zdát, zůstává oněmi námitkami nedotčená a nedotknutelná. Že můžeme i přes to dále hledat, to jest žít. Poznání, třebas méně absolutní, bude i nadále poznání; skutečnost, třebas i méně bytostná, bude nadále skutečnost; a pravda, třebas méně bezprostřední, bude dále pravda. Přijdeme dokonce na to, že absolutní poznání, bytostná skutečnost a bezprostřední pravda jsou jen duté pojmy, ba že je ani ke konstrukci kosmu nepotřebujeme, a že v tomto smyslu mohou být vznesené námitky akceptovány. Budeme-li brát kosmos v tomto poněkud zúženém smyslu, naše úsilí pochopit, ovládat a měnit jej bude i nadále platné, a náš život v takovém světě snad nebude marný.

Tato práce chce být příspěvkem ke snaze uvědomit si strukturu takto obmezeného kosmu. Bude zde předloženo tvrzení, že tato struktura je totožná s jazykem. Že poznání, skutečnost a pravda jsou aspekty jazyka. Že věda a filosofie jsou metody průzkumu jazyka. A že náboženství a umění jsou disciplíny, v nichž se jazyk tvoří. Toto tvrzení není nikterak originální ani rafinované, a nemělo by v sobě mít nic zarážejícího. Je zcela v souhlasu s prastarou moudrostí našich předků. Pro řecké prvomyslitele je základem světa *logos*, slovo. Pro Indy předvédského období je základem světa *náma-rúpa*, slovo-podoba. Pro Židy je Hospodin *ha-šem ha-kadóš*, svaté jméno. A Janovo evangelium začíná větou: „Na počátku bylo Slovo.“ Přes všechna tato svědectví, a přesto, že se Kristus sám ztotožnil se Slovem, tvrzení totožnosti mezi strukturou kosmu a strukturou jazyka je pro moderní sluch stále šokující. Současnost

ná filosofie tvoří poslední etapu dlouhého procesu odcizování vůči jazyku, procesu ztráty onoho důvěrného styku s jazykem, v němž žili naši předkové. Postoj naší filosofie vůči jazyku je dvojí. Je tu postoj logicistů, kteří vidí pouze jeho formální stránku a z tohoto zúženého hlediska tvrdí jeho tautologičnost. Ztotožňovat jazyk se strukturou kosmu, to by pro ně znamenalo zastávat skepticismus, nihilismus, a upadnout do jakéhosi němého mysticismu. A je tu postoj myslitelů jako Heidegger, kteří sice pociťují ontologickou hodnotu jazyka, ale užívají ho k jistému druhu slovních hříček. Tímto způsobem jazyk znásilňují, nutíce jej, aby se jim přizpůsobil, místo aby se sami přizpůsobili jemu. Nicméně, oba tyto postoje představují do jisté míry první nesmělý krok současného myšlení v návratu k jazyku. Čistí matematici, kteří jazyka užívají ve smyslu filosofie matematické logiky, a „konkrétní" básníci, kteří ho užívají ve smyslu filosofie takového Heideggera, vyhmatávají takřka vědomě dva kořeny jazyka. A činí tak, jedni i druzí, hledajíce poznání, skutečnost a pravdu.

Když ztotožňuji jazyk se strukturou kosmu, předpokládám, že pojem „jazyk" zahrnuje jak čistou matematiku, tak i poesii, a to obojí že ještě přesahuje. Při pokusu o definici tohoto pojmu – pokusu, jejž ostatně odsuzuje k nezdaru sám ontologický primát, který tomuto pojmu přikládám – mi mnoho nepomohou vědy, které se jazykem zabývají. Pro ně je jazyk jedním z fenoménů, z nichž se skládá to, co nazývají „skutečnost". Kdyby tomu tak nebylo, nemohly by být žádné vědy o jazyce. Věda, toť ona snaha o katalogizaci a klasifikaci jevů, o níž byla řeč výše, a každé stránce katalogu, každé třídě jevů odpovídá jistý specializovaný obor. Jazyk, braný jako jev, tvoří zájmovou oblast jedné nebo více specializovaných věd. Je však zřejmé, že takto chápaný jazyk nebude základem pojmu, jímž se chci v této práci zabývat. Na druhé straně není možno tento aspekt jazyka úplně ignorovat. Pojem „jazyka", jak ho zde budeme užívat, bude tedy zahrnovat i ty aspekty, které osvětlují specializované vědy.

Není snad třeba dovozovat, že staří mudrci, užívajíce výrazů *logos*, *náma-rúpa* nebo *ha-šem*, neodkazovali ani k matematickému, ani k bás-

nickému, ani k filologickému či etymologickému aspektu jazyka. Pojem, s nímž zde budeme pracovat, musí ovšem zahrnout i onu stránku jazyka, kterou měli staří na mysli, stránku, jež by se dala označit jako „magická“ či „sakrální“. Při této příležitosti je dobré připomenout, že takzvané primitivní národy, tj. národy, které jsou nejblíže počátkům (pakliže „primitivní“ a „počáteční“ jsou spřízněné pojmy), přisuzují jazyku svrchovanou moc. Pouhá znalost jména propůjčuje jistou moc nad nepřítelem a magické věty mohou přinutit dokonce i vyšší bytosti, aby byly zasvěcenému po vůli. Také *tento* magický aspekt jazyka, který není totožný s oním řeckým, indickým a židovským, musí být do našeho pojmu zahrnut.

Konečně bude nutné vzít v úvahu jazyk, jak se rozvíjí v naší mysli, když formuje a řídí naše myšlenky. Tady vyvstane podezření, ba víc než pouhé podezření, že jazyk je totožný s myšlením. Výše zmíněné aspekty jazyka však doufám zabrání, abychom upadli do čirého idealismu, k němuž by ztotožnění jazyka s myšlením mohlo snadno vést.

Pojem jazyka, jak ho zde budeme užívat, je vskutku široký. Není však na něm nic umělého ani násilného. Násilné a umělé jsou naopak užší pojmy jazyka, na něž nás uvykla věda a filosofie a které nám zabraňují, abychom viděli jazyk v celé jeho plnosti. Prvořadou snahou této práce proto musí být znovuzískání jisté naivity v poměru k jazyku, naivity ztracené v průběhu dějin myšlení. Na první pohled je snaha ta odsouzena k nezdaru, vždyť naivita je něco, co nelze získat. Existuje nicméně možnost, že bychom veškeré poznatky nashromážděné v průběhu dějin dali jaksi do závorky, že bychom je suspendovali, ponechali v záloze pro budoucí užití, a přistoupili k jazyku oproštěni od těchto znalostí. Je to možnost, která vyžaduje tvrdou duševní kázeň. Husserl ji nazval „fenomenologie“. Díky ní dosáhneme, jak tvrdí Husserl, jisté naivity druhého stupně, která nás uschopní nahmátnout samo jádro, *eidos* jazyka. Pochybuji, že bychom mohli naši mysl nadlouho udržet v takovéto přísné kázni. Přesto však bude fenomenologická metoda ideálem, byť nedosažitelným, jemuž se budu snažit přiblížit.

Vyvstane tak doufám, byť jen vágním a mlhavým způsobem, to, co nazývám jazykem. Jeho totožnost se strukturou kosmu by se měla jevit jako samozřejmá, má-li vůbec moje tvrzení nějakou oprávněnost. Nicméně, i když se mi podaří tuto samozřejmost demonstrovat, neznamená to, že jsem vypracoval něco, co by se mohlo nazývat „filosofie jazyka". Mohu zde nanejvýš naznačit některé z nesčetných možností, jak takovou filosofii založit. A to je záměrem této práce.

Hle, jaké nesmírné bohatství jsme zdědili v jazyce, na jehož zdokonalování pracovaly nesčetné generace od samého počátku lidstva, a snad ještě dříve. Zahrnuje v sobě veškerou moudrost lidského rodu. Spojuje nás s našimi bližními i s našimi dávnými předky. Je zároveň nejstarším i nejnovějším uměleckým dílem, dílem velkolepým a úchvatně krásným, leč stále nedokonalým. Každý z nás může na tomto díle pracovat, a přispět tak, třeba jen skromně, k jeho zdokonalení. V hloubi duše cítíme, že nás jazyk ovládá, že jej neutváříme my, nýbrž že on utváří nás. Jsme jako malé branky, jimiž prochází na své věkovité cestě do neznáma. Avšak ve chvíli, kdy prochází naší malou brankou, cítíme, že je tu k našim službám. Můžeme jazykové prvky různě přeskupovat, můžeme formulovat a artikulovat myšlenky. Díky této naší práci bude jazyk na své další cestě zas o něco bohatší. Již nyní, v tomto úvodu, bych rád naznačil, že právě v tom spočívá naše úloha ve struktuře kosmu. Jestliže však dobře myslíme, formulujeme a artikulujeme – nejsme takto lidmi v tom nejdůstojnějším slova smyslu? Není tomu tak, že touto činností naplňujeme, a snad i překračujeme svůj lidský úděl?

I/ JAZYK JE SKUTEČNOST

Naše epocha se vyznačuje vášní pro statistiky. Tabulky, křivky a výpočty zaplavují vědeckou a paravědeckou literaturu jakoby na důkaz toho, že jsme generace účetních, kteří provádějí inventarizaci světa. Shromažďujeme a srovnáváme „data“, abychom je počtářsky zpracovali. Jsme generace účetních, která se právě transformuje v pokolení počítačů. Cílem je, zdá se, elektronický supermozek, který polyká „data“ a vypouští statistiky. Chybí však jedna základní statistika: z jakých to prvků se skládá celý ten souhrn dat?

Bezprostředními dárci dat jsou smysly. Locke nás učí, že „nic není v intelektu, co předtím nebylo ve smyslech“. Chybějící statistika bude proto muset vyjasnit, v jakém poměru se různé smysly podílejí na dodávání údajů. Jaké je procento údajů, za něž vděčíme například hmatu nebo čichu? Jak se toto procento mění v průběhu dějin? Roste, nebo se zmenšuje? A v průběhu individuálního života? Roste, nebo se zmenšuje podíl čichu s přibývajícím věkem? A jaká je jeho sociální distribuce? Dodává čich více údajů (absolutně a relativně) dělníkovi, nebo intelektuálovi? Jelikož takováto základní statistika chybí, navrhuji následující hypotézu: za velkou většinu dat, jimiž disponujeme, vděčíme sluchu a zraku, neboť velká většina těchto dat spočívá v slyšených nebo čtených slovech. Velkou většinu toho, co formuje a informuje náš intelekt, velkou většinu informací, které máme k dispozici, tvoří slova. To, co shromažďujeme a srovnáváme jako materiál pro naše počty a výpočty, zkrátka surovina našeho myšlení, sestává většinou ze slov.

Kromě slov poskytují smysly další údaje, které se od slov kvalitativně liší. Jsou to data neartikulovaná, tj. bezprostřední. Mají-li být vzata v počet, je třeba je artikulovat, tj. přeměnit je na slova. Takže mezi smysly a intelektem je zřejmě nějaká instance, která přetváří údaj v slovo. Intelekt *sensu stricto* je cosi na způsob tkalcovny, která užívá slova jako nitě. Intelekt *sensu lato* má ještě předsíň, kde funguje přádelna, která přetváří surovou bavlnu (smyslová data) v nitě (slova). Většina suroviny nicméně přichází už v podobě nití.

Definujeme-li „skutečnost" jako „souhrn dat", můžeme říci, že žijeme ve dvojí skutečnosti: ve skutečnosti slov a ve skutečnosti „surových" či „bezprostředních" dat. Jelikož se „surová" data dostávají do intelektu v užším smyslu v podobě slov, můžeme dále říci, že skutečnost sestává ze slov a ze slov *in statu nascendi*. Tímto tvrzením jsme zaujali jistou ontologickou pozici. V přítomné práci se pokusíme zjistit, jak dalece je možno tuto pozici držet.

1/ Jazyk vnímaný zevně

Slova, která k nám přicházejí skrze smysly, jsou určitým způsobem organizovaná. Seskupena podle předem stanovených pravidel, tvoří věty. Když vnímáme slova, vnímáme uspořádanou skutečnost, kosmos. Souhrn vnímaných a vnímatelných vět nazýváme „jazykem". Jazyk je souhrn všech vnímaných a vnímatelných slov, která se k sobě vážou podle předem stanovených pravidel. Slova „nevázaná" nebo pospojovaná bez pravidel – blábolení a „slovní salát" – tvoří okraj jazyka. Jsou to chaotické okrajiny jazykového kosmu. Studium jazyka, jak je vnímán, toť průzkum určitého kosmu. Jestliže jsme si definovali skutečnost jako souhrn slov a slov *in statu nascendi*, pak je studium jazyka asi jediným legitimním průzkumem jediného myslitelného kosmu.

Prvky jazykového kosmu jsou slova. Odpovídají atomům v kosmu demokritovském nebo monádám v kosmu leibnizovském. Jsou vnímána jako seskupení hlásek (při poslechu) nebo tvarů (při čtení). Jsou tudíž dělitelná, tak jako atomy ve fyzice. Krom toho, že jsou předmětem vnímání, jsou slova předmětem chápání. Jako taková jsou nedělitelná.[1]

Slova uchopujeme a chápeme jako symboly, tj. jako nositele významu. Nahrazují něco, poukazují k něčemu, jsou zástupci něčeho. Co na-

[1] Tvrzení o významové nedělitelnosti slov se prakticky vyvrací hned v následujícím příkladu s „dubiskem" (v originálu užito dvojice slov *caixa* /skříňka, schránka, krabice atd./ a *caixão* /augmentativní přípona *-ão/*). S tím, že autor takto ignoruje celou problematiku morfologickou, otvírající se při lingvistické analýze slov (slovních tvarů), souvisí zřejmě i jeho tvrzení o neanalyzovatelnosti, významové „neproniknutelnosti" slovních bloků v jazycích aglutinačního typu (viz

hrazují, k čemu poukazují, co zastupují? Naivní odpověď by zněla: zkrátka a dobře, skutečnost. Rafinovanější odpověď existencialistů a logiků by nejspíš zněla: nic. Odpověď této práce bude: „Ježto poukazují na něco, nahrazují něco a zastupují něco mimo jazyk, není možné o tomto něco mluvit." Faktem však zůstává, že slova uchopujeme a chápeme jako symboly, a jazykový kosmos je tudíž symbolický, je nadán významem.

Symboly jsou výsledkem dohody mezi různými účastníky. Prvotní křesťané se dohodli, že znamení ryby bude symbolem Krista. Dopravní policie a motoristé uzavřeli dohodu (více méně nejistou), že určitá značka bude symbolem zákazu parkování. Jaká dohoda či jaké dohody vedly ke vzniku symbolického systému, jímž je jazyk? Tato otázka je ještě naivnější než dohady myslitelů osmnáctého století o sociální smlouvě jako základu lidské společnosti. Počátky jazyka a jeho symbolického charakteru se ztrácejí v mlhách neproniknutelné minulosti. Běží tu zjevně o typický pseudoproblém: dohoda o tom, co slova znamenají, předpokládá jejich existenci jakožto prostředku k uzavření takové dohody. Jsme nuceni přijmout jazyk a jeho symbolický charakter jako vlastní podmínku myšlení, a otázka „původu jazyka" tedy v tomto kontextu postrádá smysl.

Vzhledem k jejich významu se tradičně rozlišují různé druhy slov. Tak máme substantiva, která označují „substance", máme adjektiva, která označují „vlastnosti", máme předložky a spojky, označující „vztahy mezi substancemi", a máme slovesa, označující „děje, jimiž se substance obměňují". Toto klasické dělení je však zjevně absurdní a neudržitelné. Předpokládá existenci jakési absolutní skutečnosti, jejíž struktura se zrcadlí ve struktuře jazyka, přibližně jako u Platona svět fenomenální zrcadlí strukturu světa idejí. Že je tento předpoklad neudržitelný, doka-

dále, odd. 5, s. 35–45). Vnucuje se rovněž otázka, jak by se bez přispění morfologie (morfematiky, morfonologie) mohlo obejít „zkoumání historického vývoje jazyka", jímž se má zabývat autorem projektovaná duchověda (viz kap. IV, s. 155–165). – Pozn. překl. Všechny další poznámky k textu připojil rovněž překladatel.

zují jazyky jako čínština, v jejíž struktuře nelze rozlišovat substantiva, slovesa atd. Buď je „chybná“ čínština (a spolu s ní všechny slabičné a aglutinační jazyky), nebo je chybné ono klasické třídění. Avšak klasické třídění nefunguje ani v rámci portugalštiny [a jazyků více méně příbuzných]. Ve větě [„To je velký dub“] by slovo [„dub“] označovalo substanci a [„velký“] vlastnost. Ve větě [„To je dubisko“] by vlastnost byla pohlcena substancí – metafyzický to div, jenž by zastínil veškeré skutky proroků. Nemluvě o tom, že takové běžné věci jako substantivizace přídavných jmen a sloves, adjektivizace substantiv a sloves atd. by byly v rámci oné „absolutní skutečnosti“, kterou klasické rozlišování slovních druhů předpokládá, nemyslitelnými krkolomnostmi. Nezbývá nám tedy než opustit tento typ špatně aplikovaného platonismu. Jsme koneckonců příliš skeptičtí, než abychom jen tak bezevšeho přijali skutečnost „substancí“, „vlastností“, „vztahů“, „dějů“ atd. – jen proto, abychom mohli klasifikovat slova.

A přece to klasické třídění slov není zcela nahodilé a libovolné. Substantiva, adjektiva atd. v portugalštině skutečně existují. Dlužno tedy říci: jazyk jakožto systém symbolů, které k něčemu poukazují, něco označují, něco zastupují, nesestává ze symbolů ekvivalentních, nýbrž ze symbolů hierarchicky rozlišených. Význam každého symbolu se stává pochopitelným teprve v rámci celého systému. V případě portugalštiny (která je jedním subsystémem uvnitř všeobecného systému jazyka) a v případě jazyků více či méně příbuzných dostává tato hierarchie podobu substantiv, adjektiv atd. Avšak hierarchická pozice toho kterého slova je klouzavá a mění se podle požadavků pravidel, kterými se systém řídí.

Slova se pořádají do vět. Klasická analýza, jež nezná nic jiného než flexivní jazyky, rozlišuje ve větě podmět, přísudek, předmět, přívlastek atd. Za tímto dělením stojí základní představa, že absolutní skutečnost sestává ze substancí, které se obměňují, předávajíce si vzájemně určité vlastnosti. Věta pak svou strukturou tuto skutečnost odráží, je-li pravdivá, a přestává ji odrážet, je-li nepravdivá. Tuto klasickou analýzu nutno odmítnout ze stejných důvodů jako klasické třídění slov. Není to to-

tiž ani tak analýza věty, jako spíš výsledek nekontrolované moci, kterou má portugalský jazyk (a jazyky spřízněné) nad myslí domnělého analytika. Opustíme-li však klasickou analýzu věty, opustili jsme rovněž klasický pojem pravdy jakožto korespondence mezi větami a skutečností. Budeme se proto muset poohlédnout po nějakém novém pojetí pravdy.

Neudržitelnost onoho klasického rozboru dokládá například existence jazyků aglutinačních. V těchto jazycích se tvoří věty tím způsobem, že se slova slepují dohromady a splývají tak v jeden celek, v němž ztrácejí svou individualitu. Chtít v takovýchto větách rozlišovat podmět, přísudek atd. znamenalo by zkreslovat jejich skutečný význam. Buďto takové věty nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé, nic víc než pouhé brebentění, anebo je chybná ona klasická analýza věty. Je však velice nesnadné ji opustit, protože tato analýza je v zásadě totožná s analýzou logickou. Řekneme-li, že klasickou analýzu věty lze uplatnit, a to ještě s výhradami, jen u jazyků flexivních, popíráme tím universální platnost logiky. Avšak logika je základem matematiky a vědy, jimž přece přisuzujeme universální platnost. Naše matematika a naše věda by tak byly epistemologicky platné jen v omezené míře. Nevypovídaly by už nic o „skutečnosti jako takové“, nýbrž jen o takových skutečnostech, jako je ta portugalská.

Jsme nicméně nuceni tento smělý krok učinit a pokusit se analyzovat větu radikálně novým způsobem. Řekněme tedy, že věta jakožto určité uspořádání slov je správná, když vyhovuje pravidlům jazyka, do něhož slova patří, a chybná, když jim nevyhovuje. Jestliže k této organizaci slov dochází v mé mysli, nazývá se „myšlenkou“. „Věta“ je název pro objektivní aspekt tohoto uspořádání, „myšlenka“ je název pro jeho aspekt subjektivní. Jsou tedy věty a myšlenky správné (když vyhovují pravidlům dotyčného jazyka) a jsou věty a myšlenky chybné (když jim nevyhovují). V případě portugalštiny a některých jiných jazyků, jako čínštiny nebo eskymáčtiny, jsou tato pravidla naprosto rozdílná. Můžeme-li v portugalštině skutečně rozlišovat podmět od přísudku, předmětu atd., pak nikoli proto, že by tomu tak chtěla nějaká absolutní skutečnost, nýbrž proto, že to vyžadují pravidla logiky. A ještě tak nemůžeme činit vždy, anebo jen velmi uměle, jak ukazují příklady vět „Prší“ nebo [„Je tu

obsazeno“]. Takovéto věty, ač nejsou logicky analyzovatelné, přesto zůstávají smysluplné.

Existují tedy věty a myšlenky správné a chybné. A jak je tomu s jejich pravdivostí? To je problém vztahu mezi větami. Jazyk má jistá pravidla, jimiž se vztahy mezi větami řídí. Věta je vzhledem k jiné větě pravdivá, pokud těmto pravidlům vyhovuje, a nepravdivá, pokud jim nevyhovuje. V případě portugalštiny a jazyků příbuzných jsou to pravidla logická, nazývají se „sylogismus“ atd. V případě jiných jazyků jsou tato pravidla odlišná. Tato relativní pravda je tedy čistě formální a jazykovou vlastností vět, jež vyplývá z jazykových pravidel. A co pravda absolutní, ona klasická shoda mezi větami a „skutečností“? Ta, o které se mohu přesvědčit, když při pohledu z okna říkám „prší“? Korespondenci mezi mou větou „prší“ a syrovým datem, jež vnímám dívaje se z okna, není snadné analyzovat. Pokusím se takovou analýzu nastínit v následujícím oddílu. Již nyní však mohu říci, že syrový vjem „prší“ chápu pouze v podobě věty „prší“, takže celá ta slavná shoda mezi větami a skutečností není nic než shoda mezi dvěma identickými větami. Absolutní pravda, pakli existuje, není vyslovitelná, a není tudíž ani pochopitelná.

Shrňme si, k čemu jsme zatím došli: surovina lidského intelektu, tedy „skutečnost“, sestává ze slov a ze „surových dat“, která musí být transformována ve slova, abychom je mohli uchopit a pochopit. Slova jsou symboly označující cosi nevyslovitelného, možná že „nic“. Ve svém souhrnu tvoří slova jazykový kosmos. Tento kosmos se řídí pravidly, která se mění od jazyka k jazyku. Je marné ptát se po původu jazyka, tedy po původu významu slov a po původu pravidel. Jazyk, se svým významem a se svými pravidly, je „danost“ *par excellence*. Slova podléhají jistému hierarchickému řádu, který se zase mění od jazyka k jazyku. Slova, uspořádaná podle jistých pravidel, která jsou v případě portugalštiny přibližně logická, tvoří věty neboli myšlenky. Pravda je určitá korespondence mezi větami či myšlenkami, jež vyplývá z jazykových pravidel. Absolutní pravda, jakožto korespondence mezi jazykem a „tím“, co jazyk označuje, je stejně nevyslovitelná jako ono „to“.

2/ Jazyk vnímaný zevnitř

Intelekt spolu se svou infrastrukturou, tedy se smysly, a se svou superstrukturou, s duchem (nebo jaké slovo chcete užít), tvoří lidské Já. Já je tedy něco jako strom, jehož kořeny, tj. smysly, jsou zapuštěny do půdy skutečnosti a čerpají odtud mízu, kterou kmen intelektu dopravuje až do koruny ducha, aby se proměnila v listy, květy a plody. Tak jako strom je z jistého hlediska jen přetvořená míza, řečiště, jímž míza stoupá ze země, aby se vypařila v oblacích, tak i Já není nic jiného než řečiště, jímž proudí skutečnost, jak ji čerpají smysly, aby se rozlila do budoucnosti. Víme však, že strom je něco víc než míza.

Skutečnost, kterou kořeny Já, smysly, lačně nasávají, se při vstupu do kmene, intelektu, přetváří ve slova. V této transformaci, v tomto náhlém, prvopočátečním skoku („*Ursprung*") spočívá zázrak a tajemství původu Já. Mezi syrovým datem a slovem je pro intelekt nepřekročitelná propast. Může se introspektivně hroužit do vlastních hlubin ve snaze dospět až ke kořenům; nedostane se však dál než tam, kde končí (nebo začíná) slovo. Ví sice o smyslech a o syrových datech, která čerpají, ale ví o nich v podobě slov. Když vztáhne ruku, aby je uchopil, promění se ve slova. To právě charakterizuje intelekt: sestává ze slov, uchopuje slova, chápe slova, pozměňuje slova, reorganizuje slova a předává je duchu, který je – snad – přesahuje. Intelekt je tedy produktem i producentem jazyka, „myslí".

A přece intelekt zvláštním způsobem cítí rozdíl mezi slovem a syrovým údajem. Když mu smysly přinášejí již utvořená slova, tj. když slyším nebo čtu slova, reaguje intelekt jinak, než tváří v tvář syrovým úda-